
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

„Ha remélni bűn, mi mind bűnösök vagyunk” – Romániai diákok reakciói a magyar forradalomra és a szovjet beavatkozásra, 1956–1958.

Johanna Granville könyve a „The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies” sorozat részeként jelent meg. Az említett sorozatot 1981-ben alapították lehetőséget biztosítva a kutatóknak munkáik publikálására mind a humán tudományok, mind pedig a társadalomtudományok területén. A kutatások főleg Kelet-Európához és Oroszországhoz kapcsolódnak. Granville legfőbb műve *Az első dominó: Nemzetközi döntéshozás az 1956-os magyar válság idején* (2004), emellett számos tanulmány szerzője. Nemrégiben Fulbright-ösztöndíjas professzorként tanított a Debreceni Egyetem Angol-Amerika Intézetében. Főbb kutatási területei közé tartoznak: az amerikai diplomáciatörténet, a nemzetközi biztonságpolitika és a szovjet és kelet-európai politika és történelem.

Jelenlegi munkájában a szerző rövid bevezetés után négy egyetemmel rendelkező romániai város (Bukarest, Kolozsvár, Jászvásár és Temesvár) diákjainak a magyar forradalommal kapcsolatos és a kommunista rendszer elleni mozgalmait vizsgálja és hasonítja össze főleg az 1956 és 1958 közötti időszakban.

A bevezetésből megtudhatjuk, hogy bár Románia a Szovjetunió egyik leghűségesebb szövetséges állama volt, Gheorghe Gherogiu-Dej a Román Munkáspárt főtitkára és egyben Románia miniszterelnöke titokban ki nem állhatta a szeszélyes szovjet vezetőt, Nyikita Szergejevics Hruscsovot. Kihasználva az 1956-os eseményeket – Hruscsov beszédét, mely titkosnak nem éppen nevezhető, hisz a Pártkongresszuson igen sokan hallották azt, valamint a desztalinizációs folyamatot és a magyar forradalmat –, Dej 1958-ban elérte, hogy a szovjet katonákat kivonják Romániából. Az erdélyi magyarokkal szemben keményebb politikát vezetett be, és valamelyest sikerült a moszkvai politikától nagyobb önállóságra szert tennie. A magyar forradalom és a szovjet megszállás kiváló ürügyként szolgált a Dej-rezsimnek, hogy elhatárolódjon Hruscsov politikájától. Habár Dej tömegesen tartóztatott le

embereket, közöttük sok egyetemistát is, rövid távú engedményeket is tett a munkásoknak, a magyar, német és szerb kisebbségeknek. Ami a diákokat illeti, már a magyar forradalmat megelőzően lázadtak életkörülményeik és a tanulmányaikhoz szükséges ösztöndíjak akadályozása miatt. A román titkos rendőrség ugyan többször adott jelentést széleskörű tüntetésekről, azonban ezek nem hasonlíthatók a magyar forradalomhoz. A Dej-rezsim alatt esély nem volt arra, hogy egy szervezett, országos demonstráció jöjjön létre.

A következő fejezetben Granville háttérinformációkat nyújt Románia helyzetéről és felvázolja az 1950–60-as évek politikai helyzetét. Megtudhatjuk azt is, hogy Románia igen nagy szerepet vállalt a magyar forradalom leverésében, hisz Dej ezzel is a szovjet katonák mihamarabbi kivonását próbálta elősegíteni, melyet Hruscsov már jóval a magyar forradalom kitörése előtt, 1955. november 7-én megígért. Románia a tekintetben is különbözött más kelet-európai államoktól, hogy két nagyobb hulláma volt a tömeges letartóztatásoknak 1956 és 1958 között. Az első nagyobb hullám 1956 késő őszen, míg a második 1958-ban, a szovjet katonák kivonásának idején történt. Mindkét alkalommal több mint 5000 embert tartóztattak le. Bár a román politikai rendszer meglehetősen konzervatív volt, azt azonban mégsem tudta megakadályozni, hogy a magyar kisebbség, főleg a diákok a Szabad Európa Rádiót hallgassák. Ennek ellensúlyozására, saját propagandisztikus rádión keresztül sugároztak hamis információkat, megnyerve ezzel a román munkásság és parasztság többségét, akik főleg a román médián keresztül tájékozódtak. A legtöbb valós információt tartalmazó újsághoz és rádióhoz azon diákok jutottak, akik a Moszkvai Állami Egyetemen tanultak; s ők próbálták is informálni a Romániában élő családjaikat, barátaikat a magyar forradalommal kapcsolatos valós eseményekről.

A szerző szól a meglévő forrásokról és historiográfiáról is. Az 1950-60-as évekre vonatkozó román archívumokat 1990-ben nyitották meg, és még így is vannak olyan dokumentumok melyek nem hozzáférhetőek. Számos kutatás született már a témában, azonban néhány kutató alábecsüli a letartóztatottak, kivégzettek és kényszermunkára küldöttek számát, hiszen egyedül Temesváron 1956. október 30-án és 31-én 4000 diákot tartóztattak le, míg 1957 és 1960 között közel 25 000 embert börtönöztek be, mert szolidaritást vállalt a magyar forradalommal. A legtöbb letartóztatás és kivégzés a Magyar Autonóm Tartomány területén történt. Granville nem hasonlítja össze a különböző városok diákjainak rendszerellenes mozgalmát, hisz ez teljesen nem is lehetséges az adatok hiánya és néhol megbízhatatlansága miatt; azonban mégis egyfajta képet állít az olvasó elé, rendszerezi a meglévő források alapján a diákmozgalmakat, hogy az olvasó alaposabban megis-

merje ezeket az eseményeket. Ezért is figyelemre méltó Granville munkája, hiszen eddig nem ismert elsődleges források alapján dolgozza fel a témát.

A továbbiakban a könyv ugyan négy nagyobb város diákmozgalmáról nyújt mélyebb ismereteket, azonban néhány szó erejéig más városok, így például Marosvásárhely és Brassó rendszerellenes mozgalmait is bemutatja.

Az első esettanulmány a bukaresti diákok mozgalmát veszi górcső alá. Bukarest népességének mindössze 1 százaléka volt magyar származású 1956-ban. Az egyetemisták első találkozására 1956. szeptember 27-én került sor a Constantin Ion Parhon Egyetemen, amikor is a diákoknak elnököt kellett volna választaniuk a Dolgozó Ifjúság Szövetségének élére. A hallgatók tiltakozását főleg anyagi gondok váltották ki. A román kommunista vezetők ígéretüket betartván megemelték az ösztöndíjak számát, azonban ezzel együtt a szülők fizetését is, persze éppen csak annyival, hogy a gyerekeik ne kaphassanak ösztöndíjat a szülők megemelt bére miatt. Az ösztöndíjak mellett felmerült a zsúfolt kollégiumok és az ellátás minőségének problémája is. A diákok követelték továbbá, hogy több román irodalmat tanulhassanak, a marxizmus-leninizmussal kapcsolatos kurzusokat és az orosz nyelvet vegyék ki a tananyagból. Ez a találkozó nemcsak a román pártvezetést, de Hruscsovot is zavarta, főleg, hogy a diákok sztrájkot szerveztek és más szocialista országok fiataljaihoz kezdték hasonlítani magukat, ezzel a vezetőkben azt a félelmet keltve, hogy egy magyarországi forradalomhoz hasonló Romániában is kitörhet. Ezért a Politikai Bizottság 1956. október 4-én összeült; néhány embert eltávolított a DISZ-ből és büntetéssel fenyegették az egyetemistákat. Ezenkívül döntöttek egy új DISZ-elnök választásáról. Létrehoztak egy bizottságot is, mely az egyetemistákat tartotta szemmel a kollégiumok és az étkezők területén. Megszaporodtak a „politikai felvilágosító” összejövetelek is. A pártvezetés intézkedéseket tett, hogy az ösztöndíjak körüli vitákat csillapítsa, több diákot juttatva ösztöndíjhoz. Októberben és november elején a bukaresti egyetemisták megpróbáltak tömeges gyűléseket szervezni, hogy kifejezzék nemtetszésüket a rezsimmel szemben, azonban a román titkos rendőrség minden próbálkozást megghiúsított. Két bukaresti diák DISZ-találkozót szervezett, melyen levelet fogalmaztak meg egy román újságnak, amiben azt kérték, hogy valós információkat közöljenek a magyar forradalomról. A két főszervezőt és egy tanárukat letartóztatták, bebörtönözték, majd kényszermunkára küldték. Október 26-án a titkosrendőrség jelentése szerint röplapokat találtak Bukarest utcáin, melyek a románokat a magyar forradalomban résztvevők iránti szolidaritásuk kifejezésére sűrgették. Ennek következményeként a

résztevők közül néhány egyetemistát háromévesi börtönre és tizennyolc év kényszermunkára ítélték. Október 29-ére egy újabb kiáltvány látott napvilágot, mely az embereket egy erőszaktól mentes gyűlésre hívta az egyetem elé, azonban a titkosrendőrség tankokkal vette körbe a területet, megíhúsítva ezzel a gyűlést. Ugyanezen a napon vasúti munkások tüntettek a jobb munkakörülményeikért. November 4-én a Bukaresti Műszaki Egyetem diákjainak fele kihagyta a marxizmus-leninizmus órát, ezért felfegyverzett katonák vették körül az épületet és tömegesen tartóztatták le a hallgatókat. Bár a diákok körében nagy volt az elégedetlenség, mégsem jött létre ezeket megmozgató utcai tüntetés. Ez nem is csoda, hisz az ország fővárosa lévén, a Román Munkáspárt teljes vezetése itt tartózkodott, így a diákok túlságosan is a figyelem központjában voltak.

A második esettanulmányban Granville Kolozsvár diákmozgalmaival foglalkozik. Kolozsvár lakosságának 48%-a magyar nemzetiségű volt, ezért joggal hihetjük, hogy itt történtek a legnagyobb diáklázadások, főleg 1956 őszén, amikor is csupán hét titkosrendőrségi tag ellenőrzött 9000 diákot és 700 egyetemi professzort. Azonban a városban nem került sor semmiféle erőszakos felkelésre. Ahhoz, hogy ennek a miértjét megértsük, tudnunk kell, hogy a román kormány 1948 óta élt a 'mézesmadzag és korbács' módszerével. 1956-ra a kolozsvári értelmiség gyermekeinek nagy része annyira meg volt félemlítve, hogy nem vállalkoztak semmiféle tömegmegmozdulás szervezésére. A román politikai vezetés kezdetben engedményeket tett a magyar kisebbségnek, viszonylagos önállóságot biztosítva nekik. A magyaroknak saját politikai szervezetük volt, a Magyar Népi Szövetség. Továbbá, papíron minden Romániában élő magyarnak a románokkal megegyező jogai voltak. Az engedmények mellett azonban elmaradhatatlan volt az elnyomás is: a tanárok körében és az erdélyi római katolikus egyházon belül is tisztogatásokra került sor. 1955-ben több magyar nyelvű szakiskolát is bezártak. 1956-ban néhány magyar értelmiségi, főleg az Írószövetség tagjai és a Bolyai Egyetem diákjainak egy része azonban ellenállásba kezdett. Memorandum formájában adtak hangot aggodalmaiknak. Válaszul a Politikai Bizottság erre a célra létrehozott bizottsága ellátogatott Kolozsvárra és Marosvásárhelyre, majd a Központi Bizottság ülésén békéltető intézkedések bevezetéséről döntöttek a magyarok számára. Ezek az intézkedések ideiglenesek, könnyen visszafordíthatóak voltak, nem nyújtottak igazi politikai erőt az erdélyi magyaroknak. 1956. október 24-én körülbelül 300 diák gyűlt össze a Bolyai Egyetemről, a Babes Egyetemről és a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskoláról. A MEFESZ, azaz a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségének létrejötte inspirálta őket. November

12-én a Bolyai Egyetem néhány diákja egy diákszövetséget alapított és reformprogramot is készítettek, melyben többek között egyetemi autonómiát követeltek. Bár a román vezetés próbálta titokban tartani a dolgot, Robert Thayer amerikai diplomata megtudta azt, jelentette Washingtonnak, ráadásul a rádiók is sugározták a hírt. A diákokat gyorsan meg is büntették. A román vezetőség számára a következő gondot dr. Dobai István, egy 33 éves ügyvéd és egyetemi professzor okozta. Memorandumában, melyet az ENSZ-hez intézett, Erdély újraszervezését javasolta szövetségi alapon. A rendszerre veszélyes tevékenységéért 1957-ben halálra ítélték. A békés megmozdulás mellett erőszakos cselekedetekre is sor került. Október 26-án ismeretlenek tüzet gyújtottak a Torda melletti erdőben és a tordai kovasav gyárban. Kolozsváron a szimbolikus dolgoknak is nagy politikai jelentőséget tulajdonítottak. Így volt ez, amikor november 1-jén, halottak napján a kolozsvári lakosok fekete szalagot viselve a házsongárdi temetőbe menve lerótták tiszteletüket az oda temetett magyar írók, költők sírjánál. Három nappal később, Magyarország szovjet megszállásának napján, a diákok újra a fekete szalagokat viselték. Tömeges letartóztatás kezdődött ezután, mely 1957-től 1959-ig ismét folytatódott mind a diákok mind az egyetemi tanárok körében. 1959 áprilisában a Román Munkáspárt úgy döntött, hogy összevonja a Bolyai Egyetemet a Babes Egyetemmel, lecsökkentve a magyar nyelvű kurzusok számát. 1960-ban erősen meggyengítették a Magyar Autonóm Tartományt, s 1968. február 16-án végső csapást mérve a magyar nemzetiségre, megszüntették azt.

A harmadik esettanulmány Jászvásár fiataljainak a magyar forradalomra adott reakcióit mutatja be. Jászvásár 1859-ig a román Moldva fővárosa volt, amikor is Moldva és Havasalföld egyesült. A lakosság többsége román származású volt. Ezen fejezet igen rövid, mivel csak egy nagyobb eseményről tudunk, ami a kommunista vezetőség nemtetszését váltotta ki, egyébként a diákok nagytöbbsége elfogadta a kommunista rendszert. Négy történelem szakos egyetemista történelmi konferenciát szervezett Stefan cel Mare megkoronázásának 500. évfordulójára. Stefan cel Mare Moldva uralkodója volt 1475-től 1504-ig, s ezen idő alatt távol tartotta a törököt az országtól, biztosítva az ország függetlenségét. A konferenciát 1957 áprilisában tartották meg, a hatóságok mindössze hét magyar tanulónak engedélyezték a részvételt a Bolyai Egyetemről. Bár a diákokra hatottak a magyar forradalom eszméi, azonban nem akartak szembeállni a rendszerrel. Ennek ellenére akciójukat szankciók követték. 1958 júniusában tárgyalások kezdődtek a konferencia szervezői ellen, s mindegyiküket börtönbe zárták, munkatáborokba kényszerítették őket egészen 1964-ig.

A negyedik és egyben utolsó esettanulmány a Temesváron történekről számol be. A négy város közül egyedül Temesváron került sor egy majdnem sikeres forradalomra. A tömegdemonstráció 1956. október 30–31-én volt. Itt a diákok nem tudták írott formában közzétenni követeléseiket, sem a munkásokat maguk mellé állítani. A titkos rendőrség hihetetlenül gyorsan letartóztatott 300 diákot, társaikat pedig a szó szoros értelmében a kollégiumokba zárták. Az események október 26-ával kezdődtek, amikor is néhány ötödéves mechanikát tanuló egyetemista október 27-ére propagandagyűlést szervezett előre megbeszélve terveiket az egyik tanárukkal. Másnap több mint 100 tanuló jelent meg a teremben ahol is egy radikálisabb gyűlést hívtak össze október 30-ára. A következő gyűlésen már megfogalmazták követeléseiket is, melyek az egyetemmel kapcsolatos kérdéseken túlmutatva politikai sérelmeikre is kiterjedtek. A résztvevők száma ekkor 2000-re rúgott. Az összejövetelel választottak egy tanácsot, amely a követelések publikálására volt hívatott és kijelöltek egy fiatal professzort, aki a kolozsvári szimpatizánsokkal tartotta a kapcsolatot. A gyűlésre meghívtak néhány párt hivatalnokot is, akik megígérték, hogy három napon belül választ adnak a diákok követeléseire. Azonban a gyűlés közben a titkos rendőrség körbevett a Műszaki Egyetemet és a főszervezőket letartóztatta. Másnap körülbelül 800 diák vonult az utcákra, hogy az előző napon letartóztatottak elengedéséért tüntessenek. A titkosrendőrség lesben állva lecsapott a tüntetőkre és kamionokba tuszkolta őket, a kollégiumban levő lányokat pedig egy 18 km-re levő barakkba szállították három napra. A Kommunista Munkáspárt október 30-án este intézkedéseket tett a lakosság kordában tartására. Mivel a tüntetésben részt vett a temesvári egyetemisták több mint fele, így csak 28 diákot és egy professzort fogtak perbe és zártak börtönbe. A többi diákot is megbüntették, csak más eszközökkel: legtöbbször kirúgták az egyetemről. A kudarc ellenére a diákoknak sikerült annyit elérni, hogy a pártvezetés ígéretet tett néhány egyetemmel kapcsolatos követelés megvalósítására.

A fenti négy részletes esettanulmány mellett a következő fejezetben a szerző röviden szól még Brassó és Marosvásárhely városainak forradalmi eseményeiről is. 1956. november 4-én Brassóban néhány férfi gyűlt össze, hogy megsemmisítse az ott állomásozó orosz vonatokat, megakadályozva ezzel Magyarországra jutásukat, azonban az egyik férfi közülük jelentette ezt a titkos rendőrségnek, így az akciót megtorlás követte. 1957 szeptemberében és 1958 februárja között a belügyminisztérium további 57 „ellenséges elemet” tartóztatott le, közöttük egy római katolikus papot is. Marosvásárhelyen – amelynek lakossága 77,3 százalékban magyar nemzetiségű volt – a

diákok magyarország-párti szervezeteket hoztak létre: az Erdélyi Demokratikus Ellenállási Mozgalmat és az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetségét. Október 23-án néhányan csatlakozni kívántak a magyar forradalomhoz, őket azonban gyorsan letartóztatták elejét véve tervüknek. A marosvásárhelyi városi bíróság minimum 514 személyt ítelt el. A könyv további alfejezetei valójában a temesvári eseményekhez kapcsolódnak, hiszen az egyikben a temesvári demonstráció sikereiről és hibáiról tudhatunk meg több információt, a másik fejezetben pedig megértjük, hogy miért is bukott meg véglegesen a tüntetés. Az, hogy miért tudtak a temesvári egyetemisták véghezvinni egy majdnem sikeres forradalmat, néhány pszichológiai, logisztikai és történelmi tényezőnek köszönhető. Azzal, hogy a Dej-rezsim betiltott minden három főnél nagyobb gyülekezést, tulajdonképpen saját félelmét mutatta ki. Mivel a diákok meghívták az iskola vezetését a gyűlésekre, így azokat nem is tudták betiltani, mint jogtalan eseményeket. Logisztikai tényezőként merül fel, hogy a diákok a kollégiumi szobáikban készítették elő a gyűléseket, hiszen többen laktak egy szobában. Ezenkívül, a gyűlésekről soha nem tájékoztattak írásban és általában a résztvevők aznap tudták meg a gyűlés helyét és pontos időpontját. Temesvár és a Bánát sajátos történelme is alátámasztja, hogy miért tudott kibontakozni éppen ott a tüntetés. Ez a terület az Osztrák Birodalom idején bizonyos fokú autonómiával rendelkezett. Mária Terézia németeket telepített erre a vidékre, majd később szerbek, magyarok, szlovákok és románok találtak otthonra itt. A II. világháborút követően német értelmiségieket hurcoltak el munkatáborokba és sokan elvándoroltak. Az 1940-es évek végén sok temesvári tanuló vett részt antikommunista csoportok munkájában. A bánáti régió diákjaira nagy hatással volt még Jugoszlávia és Tito is. Jugoszlávia közelebb állt ahhoz, amit a román diákok szerettek volna: független országot Moszkvától, melynek területén nem állomásoznak szovjet katonák. A temesvári egyetemistákat még jobban összekovácsolta a szovjet csapatok elleni gyűlölet, ezért nagyobb hangsúlyt fektettek Románia és a Szovjetunió kapcsolatára. A szovjet katonák fizikai jelenléte azt sugallta a diákoknak, hogy bár Románia a II. világháborúban átállt a Szovjetunió oldalára, mégis megszállták a szovjet csapatok, mint vesztes országot, mint a Szovjetunió ellenségét. Romániának a Szovjetunióval szembeni egyenlőtlen gazdasági státusza is zavarta a diákokat. A Szabad Európa Rádió adásainak hallgatása pedig csak olaj volt a tűzre. Így a diákok még inkább szovjetellenessé váltak a román állam kizsákmányolása miatt.

Ugyan a temesvári diákok szervezettebbek voltak, mint más városokban, de vajon mi lehetett az oka annak, hogy mégsem értek el jelentős sikert? - teszi fel a kérdést Johanna Granville. Egyfelől, túlságosan idealisták voltak.

Másfelől nem sikerült mozgósítani a munkásokat, parasztokat és az értelmiség egy részét, pedig nekik is voltak problémáik az alacsony bérezés és a magas termelési kvóta miatt. A tüntetés bukásának legfőbb oka mégis az volt, hogy a romániai diákok nem számíthattak egyetlen kormánybeli vezető támogatására sem. A románoknak nem voltak sem élő, sem halott mártírjaik, akiket a diákok kiállíthattak volna a rezsimmel szemben. A román kormány mindent megtett annak érdekében, hogy minél kevesebb valós információ kerüljön be az országba, ezért szigorú vízumszabályozást vezettek be, sok bonyodalmat okozva ezzel mind a Magyarországon tartózkodó románoknak, mind pedig a Romániában tartózkodó magyaroknak. Főképpen azokat az embereket tartották veszélyesnek, akik nemrégiben érkeztek haza Nyugat-Németországból, ezért a rezsim védelme érdekében fegyveres munkásőrségeket állítottak fel. Noha a németeket 1945-ben és 1951-ben is deportálták Romániából, ezúttal mégis megpróbálták nekik engedményeket adni, hiszen a vezetésnek az hiányzott a legkevésbé, hogy az elégedetlen nemzetiségek egymást támogassák, erősítsék.

A könyv végén a szerző konklúziót von le az esetekből. A legtöbb romániai diák 1956-ban megpróbált együttműködni a rendszerrel, nem akarta megdönteni azt. Ők csak több szabadságot és egyenlő esélyeket, lehetőségeket szerettek volna. Fodor Pál kolozsvári tárgyalásán Szentmártoni Bálint ferences szerzetes a következőket mondta: „A mi bűnünk, hogy remélünk, szóval, ha remélni bűn Romániában, akkor mi Romániában élő magyarok mindannyian bűnösök vagyunk”.

Johanna Granville: *If Hope is Sin, Then We Are All Guilty: Romanian Students' Reactions to the Hungarian Revolution and Soviet Intervention, 1956–1958* (Romániai diákok reakciói a magyar forradalomra és a szovjet beavatkozásra, 1956–1958). *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, University of Pittsburgh, Pittsburgh, 2008. 76 o.

Danku Ágnes